

Något om den s. k. hjälpregeln i 13 § 2 mom. folkbokföringsförordningen

Av uppbördsdirektör Nils Gottliebsson

Sedan i 13 § 1 mom. FBF som huvudregel för kyrkobokföringen angivits att envar skall kyrkobokföras i församling och å fastighet där han är bosatt, följer i 13 § 2 mom. huvudstadgandet angående var en person skall anses vara bosatt. Det lyder:

En person skall, där ej annat föränses av vad i 3—8 mom. stadgas, anses bosatt å den fastighet där han regelmässigt vistas, eller, då ombyte av bostad skett, kan antagas komma att regelmässigt vistas under nattvilan eller motsvarande vila (*dygnsvilan*).

Senare ledet av detta stadgande innefattar den s. k. hjälpregeln. Departementschefen konstaterade (prop. 255/1946), i likhet med folkbokföringskommittén (SOU 1944:52), behovet av en sådan hjälpregel med hänsyn till att pastor vid flyttning i allmänhet måste fatta ståndpunkt till frågan, huruvida en person skall anses bosatt å viss fastighet, redan innan så lång tid förflutit att av personens dittillsvarande vistelse å fastigheten kunde bedömas om han regelmässigt komme att tillbringa sin dygnsvila där. Kommittén ville för ett sådant läge införa en bestämmelse av innebörd att personen skulle anses bosatt å den fastighet där den nya bostaden fanns, under förutsättning att det icke kunde antagas att han icke komme att tillbringa sin dygnsvila där under minst 90 dygn av de närmaste fyra

månaderna. Denna s. k. 90-dygnsregel medtogs emellertid inte av departementschefen, enär han, med hänsyn till de skiftande förhållandena i de enskilda fallen, icke fann det tillrådligt att här binda rättstillämpningen genom allt för snävt uppdragna gränser. Han föreslog i anslutning härtill den avfattning av stadgandet som det nu har. Han tillade att ordet regelmässigt härigenom givetvis erhöi en mera obestämd innebörd än vad kommittén torde ha avsett men att detta syntes oundvikligt med hänsyn till den större frihet vid stadgandets tillämpning i praxis som eftersträvats.

Här må genast sägas att det otvivelaktigt var mycket lyckligt att hjälpregeln uppmjukades på sätt som skedde. Innan jag går närmare in på frågan om denna regels innebörd och tillämpning torde få påpekas att 13 § 2 mom. utformats på ett sätt som enligt min åsikt rent språkligt inte kan godtagas. Orden "under nattvilan eller motsvarande vila (*dygnsvilan*)" anknyter nämligen endast till det senare ledet av stadgandet. Något missförstånd behöver väl inte befaras, men det korrekta hade varit att efter det första "vistas" fortsätta med de citerade orden och sedan låta det andra "vistas" följas av "under sådan vila" eller något dylikt. Jfr avfattningen av 23 § 2 mom. i kommittéförslaget. Det kan f. ö. ifrågasättas om

inte det bästa vore att utesluta orden ”då ombyte av bostad skett”.

Man kan tycka att det beträffande innebörden av hjälpregeln inte finns mycket att tillägga till vad kommittén och departementschefen anfört. Det är klart att det s. a. s. i flyttningsögonblicket inte kan föreligga någon *vetskap* om regelmässigheten i dygnsvilovistandet i den nya bostaden utan att ett *antagande* om densamma måste göras. För att tvekan inte skall föreligga rörande befogenheten att grunda kyrkobokföring på ett sådant antagande är det riktigt att detta framgår av författningstexten. Men erfarenheten visar att mycket mer än så läggs in i hjälpregeln. Särskilt gör Hammarberg det i sin kommentar till folkbokföringslagstiftningen¹. Vad han anför i ämnet skall här upptagas till granskning. Likaså vissa utslag där det ifrågavarande lagrummet varit aktuellt.

Regelmässigt vistande (i form av åtminstone dygnsvilans tillbringande) utgör alltså i princip en förutsättning för kyrkobokföring. Detta gäller i lika mån vare sig regelmässigheten kan konstateras eller måste antagas. På något sätt lyckas emellertid Hammarberg att få det till att kravet på regelmässigt vistande föreligger endast eller framförallt då hjälpregeln är med i spelet, alltså då ett antagande om vistelsens varaktighet måste göras. Så på s. 98 (överst) där han talar om ”den i dygnsviloregeln i 13 § 2 mom. intagna regeln för hemvistbestämningen vid ombyte av bostad, vilken förutsätter, att tillfällig vistelse eller frånvaro i regel icke grundar nytt hemvist”. Så också på s. 114, särskilt när han där säger att ”enligt

¹ Cecil Hammarberg: Folkbokföring och folkbokföringsprocess, Stockholm 1961.

den genom dygnsviloregeln vid ombyte av bostad uppställda ”hjälpregeln” skall ju, om vistelsen på den nya orten icke är regelmässig, vederbörande icke anses bostatt där”. Jag vet inte om häri ligger något feltänkande eller om det bara är penman som lupit galet.

Säkert är att Hammarberg går alldeles vilse när han sedan ställer hjälpregeln i relation till kvarskrivningsregeln i 14 § 8 mom. tredje stycket (eller rättare sagt fjärde stycket). Om den säger Hammarberg på s. 127 att den såtillvida är endast en formell bokföringsregel, som dess materiella innehåll får anses givet genom den i dygnsviloregeln inneslutna hjälpregeln vid ombyte av bostad. Ett liknande uttalande har Hammarberg på s. 114 (nederst). På s. 105 finns det märkligaste påståendet, nämligen att 14 § 8 mom. tredje stycket är att fatta som en regel om rätt kyrkobokföringsort. Så kan det ju ändock inte förhålla sig. Så här ser jag på saken. Hammarberg har rätt när han på s. 127 säger att den allmänna kvarskrivningsregel som innefattas i 14 § 8 mom. fjärde stycket i vad gäller den som flyttat inom landet är ett uttryck för den slutna kyrkobokföringens princip. Men just häri ligger ju att kvarskrivningen ingalunda behöver vara materiellt betingad. Även den som enligt någon av reglerna i 13 § eller i 14 § 1—6 mom. utan varje spår av tvekan skall vara kyrkobokförd på annan ort, skall ju kvarstå i församlingsboken för utflyttningsorten (den tidigare kyrkobokföringsorten) till dess att han blir kyrkobokförd på den nya orten. Kvarskrivningen är då helt av formell art och beroende på att kyrkobokföring på den nya orten inte kommit till stånd (till följd av bristande anmälan om inflyttningen eller annan liknande an-

ledning). Visst kan kvarskrivningen vara materiellt motiverad men det behöver inte då speciellt vara hjälpregeln i 13 § 2 mom. som varit i funktion (eller rättare sagt inte varit i funktion) utan lika gärna huvudregeln i detta moment eller någon annan regel. Egentligen är det i ett sådant fall fel att tala om kvarskrivning enligt 14 § 8 mom. (tredje och) fjärde stycket; det är helt enkelt fortsatt skrivning på orten på grund av att de materiella reglerna ger anledning härtill. Kvarskrivning bör förbehållas den situationen att skrivning å annan ort rätteligen (= av materiell grund) skulle ha skett men icke kommit till stånd och vederbörande därför kvarstår i församlingsboken för "gamla" orten. Vore det så som Hammarberg säger, särskilt när han spetsar till det till att 14 § 8 mom. tredje stycket (i förening med fjärde stycket) är att fatta som en regel om rätt kyrkobokföringsort, skulle ju alltid vara och en vara rätteligen kyrkobokförd där han faktiskt är kyrkobokförd. Eja vore vi där! Inga mantalsskrivningsmål då inte!

Från vilken tidpunkt en person skall anses vara bosatt å en fastighet kan stundom vara vanskligt att avgöra. Detta gäller bl. a. i fall då från en given tidpunkt bostad å den nya orten står till förfogande men vederbörande av någon anledning inte (helt och fullt) tar den i besittning förrän vid en senare tidpunkt, s. k. fördröjd inflyttning. Faktisk dygnsvila är här en faktor att taga hänsyn till men ingalunda den avgörande. Det kan ju t. ex. tänkas att en person etablerar ny bostad på en ort men på grund av (utrikes) resa inte tillbringar sin första dygnsvila där förrän en månad efter etableringstidpunkten. Detta bör inte hindra att kyrkobokföringsgrundande bo-

sättning anses föreligga vid denna tidpunkt, om det eljest inte råder någon tvekan om att vederbörande *regelmässigt* tillbringar (kommer att tillbringa) sin dygnsvila där. Det må i detta sammanhang framhållas att "regelmässigt" för en farande sven kan vara något helt annat än för en på orten arbetande person. För den förstnämnde är man mer betjänt av att fråga efter (det egentliga) hemvistet än efter dygnsvilan.

Svårigheterna att avgöra om bosättning å en fastighet föreligger eller ej är naturligtvis särskilt stora, om ståndpunkt till kyrkobokföringsfrågan måste tagas omedelbart vid en inflyttning innan s. a. s. situationen fullt utvecklats sig. Antaganden måste då möjligen göras i flera hänseenden, inte bara angående dygnsvilans regelmässighet. Ofrånkomligt är, säger folkbokföringskommittén i sina anvisningar till 23 § 2 mom., att det finns en lokalitet att peka på såsom (blivande) bostad. Graden av besittningstagande kan sedan vara större eller mindre; det är inte nödvändigt (för kyrkobokföring) att någon dygnsvila tillbringats i lokaliteten, framhåller kommittén. Detta att det är svårare att träffa ett avgörande i början av den nya situationen, därför att erfarenhetsmaterial inte då föreligger utan antaganden måste göras, innebär givetvis inte att frågan om fördröjd inflyttning är på något sätt knuten till *hjälpregeln* i 13 § 2 mom. utan vad det gäller är tillämpningen av 13 § 2 mom. överhuvudtaget. Man har i princip att göra alldeles samma bedömande rörande tidpunkten för bosättningen även vid ett bedömande långt i efterhand (i ett mantalsskrivningsmål t. ex.) som vid ett bedömande i situationens början. Det är bara den skillnaden att man vid ett senare be-

dömmande har större vetskap om förhållandena.

Hammarberg framställer det emellertid (s. 106) som om det just är hjälpregeln som ger möjlighet till eller stöd för kyrkobokföring fr. o. m. en sådan tidig tidpunkt som ovan berörts. Han gör det i den formen att han hävdar att "regeln att mantalsskrivningsorten bestämmas av förhållandena den 1 november förrättningsåret — — — är underkastad vissa modifikationer genom dygnsviloregeln, närmare bestämt den del därav, som avsetts att utgöra en hjälpregel för fall, då ombyte av bostad skett". Till detta vill jag säga, att bestämmelsen om rätt mantalsskrivningsort inte är underkastad några modifikationer alls vare sig genom huvudregeln eller hjälpregeln i 13 § 2 mom. Det är förhållandena den 1 november förrättningsåret som är avgörande. Men till "förhållandena" hör vad som är känt eller kan antagas om den fortsatta utvecklingen av läget den 1 november. I själva verket talas det ju f. ö. inte i 36 § om förhållandena den 1 november utom om vederbörande den dagen *rätteligen skall vara kyrkobokförd* å orten och fastigheten. Det är det som är det avgörande. En annan sak är att vi här ställs inför ett nytt problem: vad menas med "rätteligen skall vara kyrkobokförd"? Men det ger stoff till en särskild betraktelse.

Av det stora antal utslag på sistberörda område som föreligger må här först omnämnas de båda som finns refererade under nr 21 i KÅ för år 1960. I det första (utslag 21/9 1960) fann KR att "det vid ingången av nov. månad (1957) kunnat antagas, att N. och hans familj från omkring mitten av nov. komme att regelmässigt vistas å fastigheten — — —" och förklarade "förty, jämlikt 13 § 1 och

2 mom. samt 36 § 1 mom." att N. och hans familj skolat för år 1958 mantalsskrivas å fastigheten. — Då ett liknande mål något senare samma år kom under prövning cirkulerade handlingarna i målet mellan tre ledamöter av divisionen. Det befanns därvid råda delade meningar huruvida den rättsgrundsats, som antagits genom utslaget av den 21/9 1960, jämväl vore tillämplig i det föreliggande målet. På grund härav beslöts att målet skulle ånyo föredragas, då i närvaro av divisionens samtliga fem ledamöter. Då så skedde, enade sig fyra av ledamöterna om följande utslag (7/12 1960): Enär med hänsyn till vad i målet är upplyst i fråga om H:s tjänst och förhållanden i övrigt det kunnat vid ingången av nov. månad 1957 antagas, att han enligt ett i mitten av okt. 1957 träffat avtal komme att från omkring mitten av nov. 1957 regelmässigt vistas å fastigheten — — —, finner KR med stöd av bestämmelserna i 13 § 1 och 2 mom. samt 36 § FBF att — — — H. (och hans familj) skolat för år 1958 mantalsskrivas — — — å nämnda fastighet.

De båda fallen är i sak praktiskt taget identiska: avtal i okt. om anställning så snart bostadsbyggnad under uppförande vore färdigställd, inflyttning 15/11 och påbörjande av anställning 16/11. Redan KR:s sakståndpunkt väcker förvåning, men jag skall inte säga att jag är illa berörd av den, ty onekligen var det bra att mantalsskrivning skedde på den nya orten. Men hur man kan hävda att bostättning å den nya orten förelåg 1/11 eller att denna ort 1/11 var vederbörandes (egentliga) hemvist är litet svårt att förstå. Men enligt min åsikt är det vad KR måste anses ha gjort; eljest saknas, som jag ovan framhållit, förutsättning

för kyrkobokföring per 1/11. Nu smiter KR ur detta med att, i båda målen, säga att "det kunnat vid ingången av nov. månad antagas" att vederbörande "från omkring mitten av nov. komme att regelmässigt vistas" å fastigheten. För det första: det är väl för målens avgörande i kammarrätten fullkomligt likgiltigt vad som kunnat antagas vid ingången av november månad förrättningsåret. Det är ju vedertaget att man vid överprövning får och skall tillgodogöra sig den kunskap om fakta man då har. Det är alltså bara att konstatera att vederbörande sedan 15/11 regelmässigt vistats å fastigheten. Därmed föreligger förutsättning för bokföring *från den tidpunkten*. Men för att få grund för bokföring per 1/11 måste något annat och mera tillkomma och det räcker då inte med vad som 1/11 kan antagas om regelmässigheten i vistelsen. Är avtalet i okt. en sådan faktor? Ja, kanske. Kanske man kan säga att vederbörande härigenom redan 1/11 är knuten till den nya orten på ett sådant sätt att han där kan anses ha sitt hemvist. Men själva bostaden, den lokalitet som folkbokföringskommittén talar om, saknas ju? Ja, den gör det, och i det senare målet ansåg sig ordföranden inte kunna komma förbi detta faktum utan anmälde skiljaktig mening. Han fann avtalet om arbetsanställning och bostad

sakna betydelse vid det förhållande att bostad inte stod till förfogande förrän 15/11. Vederbörande måste därför anses bosatt å gamla orten 1/11. Han hänvisade till folkbokföringskommitténs uttalande, särskilt detta om att en lokalitet vore "nödvändig i den meningen att vid dess frånvaro bosättning icke skulle kunna föreligga". Fanns den eller fanns den icke, det är frågan i de refererade fallen, inte vad som vid ingången av nov. kunnat antagas ang. regelmässigheten.

Ett mål där den fördröjda inflyttningen kom till stånd 7/11, skiljer sig från ovanstående genom att här fanns lägenhet å nya orten, förhyrd sedan 1/10. Det blev skrivning där enligt KR (utslag 31/3 1955; ref. 4 i KÅ 1955). Detta får sägas vara ett typfall för då skrivning skall ske på nya orten. Annan utgång i målet under nr 2 i KÅ 1956 (utslag 23/3 1956). Här var inflyttning till bostad å nya orten planerad före 1/11, men bohaget kunde inte dötöras förrän 28/11 och inflyttning skedde först 10/12. Fördröjningen torde ha ansetts alltför stor.

Till sist är bara att konstatera att det avhandlade stadgandet (tillsvidare) återfinns oförändrat (med språkligt felaktig konstruktion och allt) i det förslag till ny folkbokföringsförordning som CFU framlagt (SOU 1966:16).